

گزارشی از طرح

«فهرستگان نسخه های

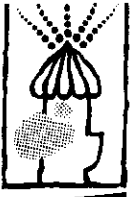
خطی حدیث و علوم حدیث شیعه»

علی مدداری خویی

درنگی در میراث گذشته و تتبع در متون و مصادر تاریخی، نمایانگر آن است که عالمان شیعی، در حفظ و کتابت، تدوین و تبویب، شرح و ترجمه حدیث و نیز در شاخه های مختلف علوم حدیث (چون رجال و درایه)، تلاش های ارزنده ای داشته اند.

شیخ آقا بزرگ تهرانی، در الذریعة، نزدیک به صد و سی اصل، دویست نوادر و ۷۴۳ کتاب حدیثی را معرفی می کند و از ۱۴۱ کتاب رجال نام می برد. وی همچنین از بیش از هفتصد و پنجاه کتاب و رساله در زمینه اجازات، نام برده است؛ چنان که از

براساس آنچه در فهرست‌ها و فهرست‌نامه‌ها آمده و یا تا کنون در فهرستی به ثبت نرسیده است، شناسایی، موضوع‌یابی و دسته‌بندی می‌شوند.^۲

در اینجا به اجمال به معرفی این طرح می‌پردازیم:

۱. هدف

هدف از این طرح، شناسایی آثار حدیثی دانشمندان مسلمان، خصوصاً اندیشمندان امامی است و کاربرد آن، در موارد زیر خواهد بود:

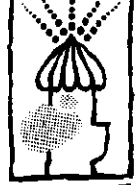
الف) تدوین تاریخ حدیث شیعه و فراز و نشیب‌های جمع‌آوری و نقل حدیث در طول تاریخ.

۱. ر. ک: میراث حدیث شیعه، دفتر اول، ص ۹ و ۱۰ (مقدمه، به قلم جناب آقای مهریزی).
۲. در جریان اجرای این طرح، به نسخه‌های نفیسی از میراث حدیثی شیعه برخوردیم که در زوایای کتاب‌خانه‌ها، غریب افتاده بودند و بدین ترتیب، طرح گردآوری، تصحیح و انتشار نسخ خطی حدیث و علوم حدیث شیعه نیز شکل گرفت و در قالب مجموعه دفترهای میراث حدیث شیعه، از پاییز ۱۳۷۷ منتشر شد که همچنان ادامه دارد (ر. ک: علوم حدیث، ش ۹، ص ۳۲۸).

پنجاه کتاب در زمینه درایة الحدیث یاد کرده و در شرح و ترجمه نیز آماری فراوان از کتب ارائه کرده است.

اینها بخشی است از آنچه در سایر فهرست‌نامه‌ها (بویژه فهرست‌نامه‌های نسخ خطی) به ثبت رسیده است. با مقایسه این آمارها با آنچه به طبع رسیده، می‌توان به تفاوتی فاحش و شکافی عمیق در این زمینه پی بُرد. در مَثَل، آنچه به عنوان کتاب حدیث به طبع رسیده، از یکصد و پنجاه اثر، تجاوز نمی‌کند. در زمینه علم رجال، آثار چاپ شده، از بیست عنوان بیشتر نیست. همین‌طور است آنچه در حوزه درایة الحدیث به طبع رسیده است. در اجازات نیز آثار مطبوع، افزون از ده اثر نیست.^۱

این مقایسه، ضرورت جستجو برای یافتن و احیای میراث حدیثی شیعه را هرچه بیشتر نمایان می‌ساخت. بر این اساس، مرکز تحقیقات دارالحدیث، در تیر ماه ۱۳۷۶، طرحی را برای شناسایی و فهرست نمودن نسخ خطی حدیث و علوم حدیث شیعه در افکند. در این طرح، کلیه نسخ خطی مورد نظر،

ب) شناسایی متون منحصر و منتشر نشده حدیثی و زمینه سازی انتشار آنها.

ج) شناسایی نسخه های کهن و مورد اعتماد کتاب های حدیثی منتشر شده، تا براساس آنها، تصحیح و تحقیق اساسی و فنی این متون میسر گردد.

طرح، در بخشی از کاربردهای سه گانه، به انجام رسیده و در بخش هایی همچنان در دست انجام است.

دو. مراحل اجرایی

در اجرای طرح مذکور، مراحل زیر، پیش بینی گردیده است:

الف) مراجعه به فهرست های نسخه های خطی کتاب خانه های ایران و استخراج اطلاعات مربوط به نسخ حدیثی و علوم حدیثی در برگ های مخصوص.

بررسی های انجام شده نشان می دهند که تا کنون، بیش از دویست جلد فهرست نامه برای کتاب خانه های ایران تنظیم گردیده است.

ب) وارد کردن اطلاعات به نرم افزار و تصحیح آن.^۳

ج) تنظیم اطلاعات به کمک برنامه

رایانه ای در سه بخش:

۱- تنظیم براساس مذهب (شیعه، اهل سنت، زیدیه، ...).

۲- تنظیم موضوعی برگه های متعلق به هر مذهب، بدین ترتیب: احادیث قدسی، آسمای حسنی، متون حدیث (شامل ترجمه، شرح، حاشیه، تلخیص، شرح لغات، و...)، ادعیه و زیارات، رجال، درایه، اجازات.

۳. تنظیم برگه های هر موضوع براساس ترتیب الفبایی عنوان کتاب ها.

۴- تنظیم برگه های مربوط به یک عنوان، به ترتیب تاریخ تحریر نسخه ها.

سه. تحقیق در مندرجات

برگه ها و تکمیل آنها

در این مرحله با توجه به امکاناتی که توسط رایانه در بازایی اطلاعات فراهم آمده است، چند کار صورت می گیرد:

۳. برنامه رایانه ای ویژه ای که برای فهرست کردن نسخه های خطی حدیث و علوم حدیث طراحی و نوشته شد، نرم افزار «قلم» است (ر.ک: علوم حدیث، ش ۱۵، ص ۲۱۳).

نسخه مراجعه می شود و اطلاعات تکمیلی از نسخه استخراج و ثبت می گردد.

چهار. وضعیت کنونی طرح

اکنون، دویست جلد از فهرست نامه های نسخه های خطی داخل ایران، مورد جستجو قرار گرفته اند و بیش از پنجاه هزار عنوان نسخه، شناسایی شده است و کار وارد کردن اطلاعات و تنظیم آنها در حال انجام است.

نسخه مکتوب این مجموعه، در حجم تقریبی چهارده مجلد عرضه خواهد شد و هم زمان، به صورت نرم افزاری نیز ارائه می گردد (ان شاء الله).

پس از این مرحله، کار شناسایی فهرست نامه های خارج از کشور در دست انجام است و قریب به سیصد جلد فهرست نامه و نشریه جهت این کار، گردآوری شده است.

امید است صاحب نظران، با ارائه پیشنهاد های مفید و راهگشا، ما را در به سرانجام رساندن این طرح، یاری رسانند.

الف) هماهنگ سازی عنوان کتاب ها: در فهرس نسخ خطی، چه بسا برای یک کتاب، بیش از ده عنوان متعدد ذکر گردیده، که در این مرحله هماهنگ می شوند و از میان عناوین متعدد یک کتاب، عنوان واقعی - که مؤلف بر اثر خود نهاده - به عنوان نام اصلی انتخاب و باقی عنوان ها به آن، ارجاع داده می شود. ب) انتخاب نام اصلی برای مؤلف و هماهنگ نمودن عنوان های متعدد یک مؤلف.

ج) جستجو و شناسایی کتاب هایی که عنوان یا مؤلف آنها در فهرست نامه ها ذکر نگردیده است.

د) تنظیم کتابشناسی توصیفی برای کتابهای منحصر و منتشر نشده.

ه) مشخص نمودن وضعیت چاپ کتاب، که آیا تا کنون منتشر گردیده یا نه.

و) در مواردی که تنظیم کتابشناسی برای کتاب های منحصر و نفیس از روی فهرست نامه ها و مآخذ مقدور نباشد و همچنین در مورد کتاب های مجهول که در فهرس شناسایی نگردیده اند، به اصل